

ПРЕГЛЕД | ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ | SURVEY AND BOOK REVIEWS

Анна-Мария Тотоманова (София, България)

САМОБИТЕН БЪЛГАРСКИ УЧЕН

Мирослав Янакиев е роден на 19 август 1923 г. в София. През 1943 г. завършва Първа мъжка гимназия и същата година е приет в специалността „славянска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Завършва през 1947 г. и веднага започва работа в Историко-филологическия факултет на същия университет като асистент, а после работи последователно като старши асистент, преподавател, старши преподавател, доцент и професор до смъртта си през 1999 г.

Малцина са учените, които оставят такава следа, каквато остави след себе си Мирослав Янакиев. Още приживе той се беше превърнал в легенда за тези, които го почитаха и възприемаха неговите екстравагантни за времето си идеи, и кошмар за онези, които го ненавиждаха, защото смятаха, че превръщането на езикознанието в точна наука ще навреди на първоначалната чистота на филологията. Но и едните, и другите не оставаха равнодушни към магнетизма на неговата личност, към почти жреческия плам, който влагаше във всичко, с което се захващаше. А той не оставаше безучастен към каквото и да било. Няма друг учен в историята на българската наука за езика, който така живо да се е интересувал от проблемите на българското слово, като се започне от начините, по които да се борави с него, мислене се през преподаването му на български и чужденци и се стигне до историята и

структурата му и методите за тяхното количествено измерване. Единствен между българските езиковеди М. Янакиев прилагаше системно един чисто прагматичен подход към езиковите факти и явления, като извеждаше на преден план проблемите на комуникацията, сиреч предаването на информацията посредством речта и езика. Затова не е случаен и фактът, че той беше първият пламенен радетел за използването на компютрите при обработка и редактиране на различни текстови масиви. И явно беше изпреварил времето си, но пък сега повечето от тези, които тогава ехидно се подсмиваха, днес използват компютъра за оформянето на своите писания. Професорът беше пионер и в едно друго начинание – още по времето, когато за това не беше прието да се говори или се говореше под сурдинка, М. Янакиев се захвана с написването на учебници по български и по роден език (букварчета) за децата, чийто майчин език не е българският¹, и заговори на висок глас за проблемите на образованието на тези деца.

¹ ALFABE. Буквар (съвместно с М. Бейтула, Т. Владимирова, А. Миркова, Е. Павлова, И. Татарлъ). С., 1991; Romano ANC lil. Ромски буквар (съвместно с Хр. Кючуков, Я. Маликов, Б. Пенков). С., 1991 Вж. и: Обучение на деца от небългарски произход в детската градина (съвместно с Т. Владимирова). С., 1975.

Огромни са заслугите на М. Янакиев и в търсенето и прилагането на нов модел за българското образование през осемдесетте години на изминалия век. Заедно с Розалина Новачкова, Георги Ангушев, Боян Пенков, Благовест Сендов и Тодор Бояджиев Мирослав Янакиев стана инициатор за създаването на „Проблемната група по образованието“, която бе обединена от идеята да създаде модел за интегрирано образование на децата, в който условното разделение на науките да бъде премахнато и детето да стане активен участник в процеса на обучение, като едновременно с интелекта си развива своите комуникативни, емоционални и двигателни способности. В рамките на този мащабен проект ученият участва в написването и създаването на редица програми и учебни помагала, както и на методически пособия за учителите², заети в експеримента. И макар Проблемната група по образование да беше закрыта през 1992 г., а проектът преустановен, част от идеите му, най-вече тази, че акцентът трябва да се поставя върху развиването на комуникативните способности на децата, а ученикът трябва да се превърне в център на образователната система, са актуални и в наши дни. Нещо повече, те тепърва ще се налагат с оглед присъединяването на българското образование към европейското образователно пространство. Тук бележитият учен вървеше по стъпките на един друг наш средновековен книжовник, наречен от съвременниците си „философ“ – Константин Костенечки, който пет века по-рано казва „Защото иска много повече труд да отучиш някого от злото, отколкото да го научиш“ и посвещава три глави от своето *Сказание за буквите* на обуче-

² М. Янакиев участва в написването на всички експериментални учебници, програми и учебни пособия за децата от първи до трети клас включително. Вж. Библиография на трудовете на професор Мирослав Янакиев (за периода 1947–1993 г.). – В: Сборник от научни трудове, посветен на седемдесетгодишнината на професор Мирослав Янакиев. С., 1993, 324–328.

нието на децата, което е основа на всичко³.

М. Янакиев беше първопроходец и в едно друго направление – той наложи дисциплината *стилистика* като част от университетското и после – от училищното образование. При това за него стилистиката беше не отвличена наука, а наука за редактиране (сиреч поправяне) на текстове. И неговите циклостилно издадени „Записки по стилистика“⁴, подготвени от благодарни студенти, години наред бяха единственото учебно пособие по тази филологическа дисциплина и претърпяха няколко издания.

М. Янакиев е и първият български учен, дръзнал да се занимае системно с проблемите на стиха. Неговата книга „Българско стихознание“, излязла през 1960 г., все още вълнува умовете на изследователите със смелостта на своя замисъл. Още в този си труд ученият постулира първичността на звуковата природа на езика и на неговата материалност, която може да бъде обективно изследвана и измервана, за разлика от езиковостта. Изкушавам се да предположа, че това, което се аргументира в този труд – абсолютизирането на графемата, която като единствения материален обект пряко се съотнася с езика, е породено от заниманията му със старобългаристика и палеославистика, доколкото писменият паметник (респ. буквата) е единственият материален обект, по който съдим за речта и за езика на отминалите епохи. Както никой друг М. Янакиев разбираше колко двусмислена и опосредствана може да бъде информацията, извлечена от средновековния правопис. И аз съм му благодарна за подкрепата и съветите, които ми даде при защитата на моята кандидатска дисертация, в която се опитах да напиша и обясня историята на особените старобългарски гласни – еровете, носовките и ятовата гласна.

³ Константин Костенечки. Съчинения. Превод и коментар А. Тотоманова. С., 1993, 85–93.

⁴ Записки по стилистика на българския език (За студентите от IV курс българска филология). С., 1964, 1970, 1975.

Без да отчитаме това, ще ни е трудно да разберем как от старобългаристиката и стихознанието М. Янакиев стига до създаването на една нова наука – глотометрията. За него езикът (устното или писменото слово) е напълно наблюдаем материален обект, който може да се измерва по обективен начин. Глотометрията използва методите на математическата лингвистика и статистика, но не се ограничава с механичното преброяване на формите – от ключово значение за глотометриета са онези езикови единици, които ще бъдат обект на наблюдение и преброяване. Заедно с дългогодишния си съмишленик и съратник Н. В. Котова М. Янакиев разработва основните принципи на глотометрическите изследвания⁵ и експериментира с измерването на различни езикови единици – монолекси, мономорфи, монофони, монолитери.

През шейсетте години на ХХ в. М. Янакиев организира едно изключително мащабно и дръзко по своя замисъл дело – създаването на „Глотометричен архив на българския език“. В начинанието са включени повече от 800 студенти дипломанти, които събират и обработват текстови масиви (нека си припомним, че тогава компютърът беше научна фантастика) от по 20 000 думи свободно избран текст. Всяка една от думите се фишира заедно с минималния ѝ обкръжаващ контекст, след което фишовите се подреждат по азбучен

ред и се преброяват. От обединяването на отделните малки архиви постепенно се създава един масив от 6 милиона словоформи (6 хиляди килолекси) от книжовния език и разговорната реч. Архивът е замислен като основа за честотен речник на българския език, но при едно наводнение на помещението в СУ, в което се съхраняваше архивът, част от него беше безвъзвратно унищожена⁶. За наше щастие извлечените данни са запазени и могат да се ползват от всички, които се интересуват от езикови измервания. По-късно, вече в Москва, заедно с Надежда Котова М. Янакиев започва работата и по създаване на морфемииарий на българския език върху извадка на 100 000 словоформи от магнетофонни записи на българска реч. След което учените се насочват към прилагането на глотометрическия подход при установяването на общността на близкородствени езици или при описанието на различни периоди от историята на българския език⁷. Приблизително оттогава започва и работата им над изданието на Григоровичевия паримейник, чиито принципи те излагат в работата си „О некоторых принципах эдиционной палеославистики“⁸. Изданието би трябвало да съдържа оригиналния текст, предаден фототипно, разчетения текст, при това морфемизиран, за да могат да се правят глотометрически сравнения в диахронен план, и текста на гръцкия оригинал.

⁵ Сопоставление некоторых количественных характеристик славянских языков. – В: Славянская филология. Т. 8. Л., 1968, 58–77 (съвместно с Н. В. Котова); Глотометрический подход к вопросу о близости славянских языков. – В: Славянская филология. Т. 9. М., 1973, 238–260 (съвместно с Н. В. Котова); Какво е най-удобно да съпоставяме количествено в славянските езици. – Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици, 1, 1976, № 1, 27–39; Многообразието на морфем в славянските езици. – В: Славянская филология. Т. 10. Л., 1978, 3–27 (съвместно с Н. В. Котова); Глотометрията експлицира основите на съпоставителната лингвистика. – Съпоставително езикознание, 3, 1979, № 3, 3–15 (съвместно с Н. В. Котова).

⁶ Остатъците бяха спасени и запазени благодарение на усилията на М. Байрамова. Вж. Байрамова, М. Когато се появила „Записките по стилистика“ на М. Янакиев. – В: Сборник от научни трудове..., 40–41.

⁷ Глотометрията на фонетическите стойности на буквата *a* в историята на българския език – Изследвания върху историята и диалектите на българския език. Сборник в памет на чл.-кор. Кирил Мирчев. С., 1979, 244–249 (съвместно с Н. В. Котова); Морфема „демонстративное г“ в истории болгарского языка (глотометрическая характеристика). – В: Славянская филология. Вып. 12. М., 1979, 75–87 (съвместно с Н. В. Котова).

⁸ Советское славяноведение, 6, 1970, № 6, 58–64.

В книгата си „Стилистиката и езиковото обучение“ ученият, освен че обобщава основните постулати на глотометрията, същевременно обосновава и разработва прецизен модел на *идиолекта* – „това устройство за производство на съобщения, което се намира в мозъка на който и да е носител на езика“⁹ и което до голяма степен предопределя нашите речеви изяви.

За жалост, М. Янакиев вече не беше сред нас, когато най-после се появи на бял свят неговият обобщаващ труд, както повечето от творбите му през последните десетилетия, създаден заедно със съпругата му Н. В. Котова¹⁰. В нея двамата учени представят една цялостна система за филологическо описание на езика, която се базира на един задълбочен и обоснован критически анализ на традиционните системи. Според А. Иванов „Грамматика българского языка...“ е своеобразен научен близък на „Стилистиката и езиковото обучение“, с тази разлика, че популярният език от стилистиката е сменен с високия академичен стил и спорът с опо-

нентите се води със строго научни аргументи¹¹.

По някакъв свой особен начин М. Янакиев остана свързан с палеославистиката и старобългаристиката през целия си научен живот. За това свидетелстват и блестящите му рецензии за трудовете на Е. Чешко – „История болгарского склонения“ (М., 1970)¹², и на И. К. Бунина – „История глагольных времен в болгарском языке. Времена индикатива“ (М., 1970)¹³, и заниманията му с Григоровичовия паримейник, и опитът да се приложат глотометрическите методи към изследването на историята на българския език. А от 1956 г. насам, когато излиза първото издание на хрестоматията „Старобългарски език“ (съвместно със Ст. Стоянов)¹⁴, та чак до ден-днешен, тя е основното помагало за всички студенти по славистика в заниманията им по старобългарски език.

И нека всички си спомним неговите уроци, защото той беше Учител с главна буква...

⁹ Стилистиката и езиковото обучение. С., 1977, с. 22.

¹⁰ Грамматика българского языка для владеющих русским языком. М., 2001.

¹¹ И в а н о в, А. Пътят към един нов хуманизъм (по случай седемдесетгодишнината на професор Мирослав Янакиев). – В: Сборник от научни трудове..., 2–29. За това, че „Грамматика българского языка...“, написана много по-рано от годината на издаването си, беше изпреварила времето си, свидетелства фактът, че още в началото на деветдесетте години трудът имаше вече седем рецензии в Русия.

¹² Български език, 1971, № 4, 377–389.

¹³ Български език, 1972, № 6, 577–585.

¹⁴ С т о я н о в, Ст., М. Я н а к и е в. Старобългарски език. Текстовете и речник. С., 1956.